

ОБУЧЕНИЕТО В ДОКТОРАНТУРА КАТО ФОРМА ЗА СПОДЕЛЯНЕ НА ЗНАНИЯ – ОРГАНИЗАЦИОННИ ФИНАНСОВИ АСПЕКТИ

Проф. д-р Румяна Лилова, СА „Д. А. Ценов” – Свищов
Проф. д-р Анета Денева, СА „Д. А. Ценов” – Свищов

Резюме: „Подготвителното време” на всеки млад изследовател започва от студентската скамейка, като особено значение има обучението в третата степен на висшето образование – докторантурата. Анализът на нормативната база и финансирането на обучението на докторанти поставя на вниманието на академичните преподаватели, висшите училища и МОН множество въпроси относно организацията на обучението, стимулирането на научните ръководители; възможностите за специализации на докторантите в практиката; финансирането на разходите по процедурата за защита, обвързването на стипендиите на редовните докторанти с успешната защита на дисертационния труд и др., на които авторите на настоящия доклад търсят решение.

Ключови думи: обучение, докторантура, знания, финансиране, организация, проблеми.

Въведение

Създаването на компетенции за решаване на икономическите проблеми на микро-, макро- и наднационално равнище в значителна степен зависи от качеството на научните изследвания. Младите изследователи са онези генератори, които обогатяват икономическата теория и практика, които правят диагностика на реалните процеси и обосновка на конкретните алтернативи за повишаване на икономическия растеж, използвайки най-новите съвременни методи на изследване и които имат точна оценка за постигнатите резултати. Разбира се подготовката на специалисти с образователната и научна степен „доктор” изисква подходяща нормативна база, съвременно съдържание на индивидуалните планове, висококвалифицирани научни ръководители и не на последно място – подходяща система за финансиране на обучението в докторантура.

I

През последните няколко години се наблюдава засилен интерес към обучение в докторски програми. Значително нарасна броят на обучаваните в различните форми – редовна, задочна и самостоятелна. Увеличеният брой на докторантите дава ясни индикации за наличието на определени тесни места както в нормативната уредба, така и в организацията на докторантурата. Обучението в образователната и научна степен „доктор” е нормативно регламентирано със Закона за висшето образование и Закона за развитие на академичния състав в Република България, както и с Правилника за приложение на последния. Всяко висше училище разработва и утвърждава и свой Правилник за приложение на Закона за развитие на академичния състав, с който допълнително конкретизира организацията на обучението в докторантура. Съгласно действащата нормативна уредба при зачисляването на докторантите задължително се утвърждава темата на дисертационния труд и Индивидуалният план за обучение на докторанта¹. Именно тук възниква и първото затруднение, свързано с определянето на темата на дисертацията. Когато докторантът притежава практически опит може в краткия срок, с който разполага, и с помощта на научния ръководител, да се ориентира правилно в избора на съответната тематика. Много по-чести са случаите, в които докторантите идват направо от студентската скамейка, почти не притежават практически познания, и тогава де факто изборът и формулировката на темата са дело изцяло на научния ръководител. Понякога това води до колебания и разочарования на по-късен етап от обучението, когато се навлезе по-дълбоко в изследваната тематика. Би могло да се помисли дали не е по-удачно на първоначалния етап, при зачисляването, да се определя само областта, в която ще се работи, и едва по-късно, в края на първата година например, да се формулира конкретната тема на дисертацията. Друг проблем, свързан с Индивидуалния план на обучение, е извеждането на обосновка на темата на дисертационния труд. На този първоначален стадий, когато познанията в дадената тематика са съвсем минимални, е много трудно написването на подобна обосновка от самия докторант. Отново нещата опират до научните ръководители и техния опит в обучението на докторанти. Важно значение от гледна точка структурата на Индивидуалния план има заложеното обсъждане на отделните части от дисертацията, обвързано с годините

---

¹ Вж. Правилник за развитие на академичния състав в Република България, чл. 10, ал. 4 и Правилник за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Стопанска академия, чл. 12, ал. 1.

на обучение. Целесъобразно би било в звеното, което обучава докторанта, да се предвиди обсъждане на теоретичната част, включваща глава първа и методиката на изследване, на практическата част – анализ на резултатите от направените проучвания и разбира се на цялата разработка, вкл. научните приноси и автореферата. По този начин докторантите ще бъдат по-уверени, че прилагат правилната методика и използват точните показатели за оценка на изследваните процеси и явления. Разбира се съдържанието на всяка отделна глава следва да бъде съгласувано с научния ръководител и одобрено от него.

Важен проблем, свързан с организацията на докторантурата е и обстоятелството, че независимо от значителния времеви и интелектуален ресурс, инвестиран от докторантите при полагането на изпитите от докторантския минимум, резултатите от тези изпити не се имат предвид при цялостната оценка на дисертационния труд, изведена в рецензиите и становищата.

Могат да бъдат посочени и редица други проблеми, свързани с организацията на докторантурата, но един от най-съществените от гледна точка на институциите, осъществяващи подобен тип обучение, е неговото финансиране.

II

Бюджетната субсидия като произведение между издръжката на един докторант от съответната форма на обучение и броя на обучаващите докторанти от тази форма закономерно налага извода, че абсолютната сума на средствата за издръжка на висшите училища в анализираното направление зависи от двете променливи величини. Съгласно чл. 4, ал. 2 от Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България „обучението за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ се осъществява в редовна, в задочна, в самостоятелна или в дистанционна форма на обучение”². В същото време на основание чл. 91, ал. 3 от Закона за висшето образование държавната субсидия за издръжка на обучените се определя на основата на: диференцирани нормативи за един докторант, определени по акредитирани научни специалности; броя на приетите докторанти; резултатите от оценката при акредитацията на научните специалности, отчитащи качеството на обучението³. Броят на докторантите по форми на обучение се утвърждава ежегодно

---

² Правилник за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България, чл. 4, ал. 2.

³ За повече подробности виж: Закон за висшето образование, чл. 91, ал. 3.

от Министерския съвет. Съгласно Постановление № 64 на Министерския съвет от 2016 г.⁴ този брой корелира пряко със заявената от висшите училища готовност за обучение на докторанти, от една страна, и с максималния брой студенти и докторати, които висшето училище може да обучава в съответното професионално направление – от друга. Максималният брой на приеманите за обучение студенти и докторанти по висши училища и професионални направления се определя като се умножи броят на същите през предходната година със специално определен от МС коригиращ коефициент. За 2016 г. последният е диференциран по професионални направления на основата на оценката от програмната акредитация, оценката за научна дейност и оценката за реализация. Веднага следва да се отбележи, че нито заявленият от висшите училища, нито максималният брой на обучаваните студенти и докторанти може да бъде по-голям от капацитета на висшето училище. Бюджетната субсидия зависи и от величината на средствата за издръжка на един докторант. Важно значение в анализираниято направление имат критериите за определяне на издръжката за обучение на докторантите в отделните форми на обучение. Нормативната уредба (ППЗРАС) регламентира, че обучаващата организация поема разходите за зачисляване, обучение и защита на дисертационните трудове и че, нормативите за обучение са диференцирани и определени от МС. При това към изброените разходи се включват както тези за обучение на редовните докторанти, така и тези за обучение на задочните докторанти.

Развитието на изследователското начало у обучаваните, стимулирането процеса на самостоятелна интерпретация на литературните източници, извеждането на приносните моменти в дисертационния труд, оформянето на автореферата в значителна степен зависят от прекия контакт научен ръководител-докторант. Във всички изброени случаи научният ръководител инвестира интелектуален труд и време, за които закономерно се изискват допълнителни средства за неговото финансово възмездяване. Съгласно действащата нормативна уредба тези средства са част от диференцираните от МС нормативи за обучение на докторантите. При равни други условия, финансирането на труда на научните ръководители е в обратна зависимост с другите разходи за обучение на докторантите.

---

⁴ За повече подробности виж: Постановление № 64 от 25 март 2016 г. за условията и реда за утвърждаване броя на приеманите за обучение студенти и докторанти в държавните висши училища и за приемане на Списък на приоритетните професионални направления.

Вторият финансов проблем в областта на докторантурата е свързан с липсата на средства за повишаване практическата подготовка на обучаващите се в образователната и научна степен „доктор”. С особена острота откритият проблем се отнася за докторантите от икономическите висши училища, записани в третата степен на висшето образование веднага след получаване на образователно-квалификационната степен „магистър”. Решаването на проблема се задълбочава от обстоятелството, че МОН не обявява конкурси за специализации в страната (за специализации в чужбина конкурси за докторанти има). Този факт, без съмнение дава отражение върху качеството на завършения продукт и приносите с практико-приложен характер.

На трето място, интересен и важен от финансова гледна точка е въпросът за заплащане на разходите по откриване на процедурата и провеждане на защитата на дисертационния труд. В съответствие с чл. 22, ал 1 от ППЗРАС разходите за защита на докторантите в редовна и задочна форма, обучение субсидирано от държавата, се поемат от висшето училище⁵. Размерът на същите е пропорционален на успешно и в срок защитените дисертационни трудове. Следователно, ако качеството на обучението в докторантура е високо, ако, като следствие от това, докторантите имат в срок открита процедура за защита, разходите на обучаващата организация са по-високи в сравнение със случаите, когато тези условия не са изпълнени.

Четвъртият проблем произтича от липсата на обвързаност между получаваните от докторантите стипендии и изпълнението на произтичащите от индивидуалния им план задължения. В тази връзка е препоръчително докторантите, които към датата на изтичане срока на докторантурата нямат открита процедура за защита, да възстановяват част или пълния размер на получаваните държавни стипендии. Размерът на подлежащите на възстановяване средства следва да се обвърже с времето за окончателно изпълнение на задълженията по индивидуалния план.

Всичко казано по-горе дава основание да се обобщи, че субсидията за докторантите не съответства на изискването за повишаване качеството на обучение и увеличаване броя на специалистите с образователна и научна степен „доктор”. В потвърждение на казаното следва да се има предвид и обстоятелството, че за асистентите, които в съответствие със Закона за развитие на академичния състав са на срочен трудов договор и се обучават в докторантура, изобщо не се предоставят бюджетни средства. Те обаче също разработват индиви-

---

⁵ За повече подробности виж: Правилник за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България, чл. 22, ал. 1.

дуални планове, също имат научни ръководители, също се явяват на изпити от докторантски минимуми. Следователно обучението в докторантура на членовете на академичния състав е от собствените средства на висшите училища, или, при равни други условия, намалява величината на бюджетната субсидия.

Заключение

Представените проблеми и възможни решения имат за цел фокусиране на вниманието върху докторантурата като форма за споделяне на знания. Именно при тази образователна и научна степен е особено важно осигуряването на адекватна нормативна база, организация и финансиране за да могат да бъдат изградени млади изследователи, притежаващи необходимите теоретични знания и практически умения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за висшето образование
2. Закон за развитие на академичния състав в Република България
3. Правилник за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България
4. Правилник за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Стопанска академия
5. Постановление № 64 от 25 март 2016 г. за условията и реда за утвърждаване броя на приеманите за обучение студенти и докторанти в държавните висши училища и за приемане на Списък на приоритетните професионални направления.
6. <https://www.uni-svishtov.bg>